

ION ALUAȘ. CAIETELE APUSENILOR

Traian Vedinaș

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială

Abstract. The present study is methodologically framed in the analysis of documents. It is about six notebooks that belonged to the sociologist Ion Aluaș, written in the period in which he conducted sociological field research in the Apuseni Mountains. Three of the six notebooks (ABC) contain organizational notes and the remaining three comprise a considerable number of unstructured interviews taken by the sociologist; Aluaș interviewed representatives of local institutions such as: teachers, professors, physicians, the forester and the sergeant major of the Albac commune with its villages and hamlets.

The first three books are listed by their description as documents and the other three are highlighted by reproducing answers that gain empirical sociological information value, both for the bibliography of Ion Aluaș, as well as for the sociological field research.

Key words: Apuseni Mountains, fieldwork, Ion Aluaș, community, sociology.

Cercetările de teren organizate și coordonate de Ion Aluaș, atât cele din Țara Oașului (1976–1978), cât și cele din Munții Apuseni (1983–1986), au conturat profilul unui sociolog de teren cu un spirit organizatoric de excepție.

Recent, printr-o întâmplare fericită, instalarea deplină a Facultății de Sociologie și Asistență Socială în noile sedii, am descoperit șase caiete cu scrisul recognoscibil al lui Ion Aluaș. Trei dintre ele au pe copertă următoarele însemnări: APUSENI. CAIET OPERATIV. Caiet 1, Caiet IV. Apuseni (Aluaș, Caiet 4, 1984). Celelalte trei sunt de tipul „bloc notes” și nu sunt numerotate în niciun fel. Unul are notată expresia: C. DIDACTICE, celelalte două au prima pagină albă.

În cele ce urmează, le vom descrie în ordinea menționată, pe care o vom numera pentru primele trei caiete cu litere: A, B, C.

Caietul A. Acesta poartă însemnul anului 1981. Este caietul operativ identificat mai sus. Conține date precise, ședințe cu notații scurte în care s-au

stabilit echipe, termene de elaborare a unor instrumente de lucru: caietele comunelor, chestionare, dar și o viziune asupra localităților din Munții Apuseni: mărime, altitudine, structura ocupațională, alcătuirea hărții generale, cercetarea migrației. Apar aici concepte: „consum”, „valorificare”, „producție” cu țintele cercetării, dar și altele ce vizează desfășurarea birocratică a cercetării: „verificare”, „predare”, „prelucrare”. Apar nume de județe: Cluj, Alba, Hunedoara, Bihor, Sălaj, Arad, ce vor fi pentru cercetare arealuri: Apusenii Clujului, Apusenii Albei, Apusenii Hunedoarei, Apusenii Sălajului, Apusenii Aradului. Sub formula „alte probleme” se fixează cercetarea migrației, recensămintele, stabilirea dimensiunii științifice a cercetării de teren prin echivalarea „eșantionului” cu o „comună”.

Fiecare pagină, deși are cuvinte puține, cifre, date fixe, nume de localități, nume de persoane, termeni sociologici, comunică ceva febril și autoritar. Din când în când, pagina este luminată de formulări precum: „planurile dezvoltării comunale”, „ierarhia localităților”, „schiță sistematică”, „prognoză demografică”, „zonificări”, „criterii de zonificare”, „dinamica globală”, „raportul de dependență”, „densități”, „zonificare ocupațională”, „zone hidrografice”, „zone administrative”, „zone naturale”, „zone altitudinale”, „sate cooperativizate/ necooperativizate”, „pășuni și fânețe”, „turism”, „zonarea agricolă”, „bonitatea”, „comparații spațiale”, „calitatea vieții”, „industrie”, „indicatori sintetici”, „mărimea medie a satelor”, „tehnologie agricolă”, „cauzalitate”, „rute”, „funcționalitate/ disfuncționalitate”, „navetism”, „aspirații”, „planing familial”.

Notițele din caiet încep la 1 decembrie 1981 și se încheie la 5 iunie 1982. Ele conțin dimensiunea organizațională a cercetării, întemeiată pe relația de profunzime a gândirii lui Ion Aluaș, între concepte din diverse științe și discipline, echipe de lucru, proiectarea conceptelor în teren, în rezonanță cu realitatea terenului și cercetarea specializată economică, geografică, agronomică, sociologică și demografică, toate coordonate cu autoritate, competență și voință creativă, susținute de o viziune științifică multidisciplinară.

Caietul B. Acest document, deși poartă identitatea organizațională de „caiet 4”, din 1984, pe file sunt scrise date: „Apusenii”, „1980”, „1981”, „coordonare”, „echipa demografică”, „rețeaua de localități”, la prima filă. Pe fila a doua avem anul 1979 și un tabel cu rubricile: „date”, „acțiuni”, „cu cine”. Rubricile au patru aliniamente, bine înfățișate grafic, dar fără relevanță pentru analiza noastră.

Paginile următoare sunt pur birocratice, țâșnind din ele conceptul „verificare”, semnul clar al autorității organizatorului și coordonatorului proiectului sociologic „Munții Apuseni”.

Abia pe fila datată „16 X 1981” sunt notițe legate de investigații sociologice. Propoziția emblematică este: „despre ce s-a făcut vara cu studenții” și insistențe pe multe pagini la instrumentul de lucru: „caietul comunei”. Brusc, în caiet ne aflăm în 18.04.1984 la specificațiile „studiile industriale”, „agricultura”, cu formulările „Tabelele spun foarte mult”, „ca și cum n-ar fi probleme”, „dubla rezidență”. Caietul nu ajunge cu însemnările la mijlocul filelor, iar însemnările nu au claritatea

sociologică din „caietul A”, în care raportul dintre coordonator și colaboratori a fost mai productiv, atât sub aspect organizațional, cât și în ceea ce privește proiecția în teren a conceptelor primare. Cu siguranță, caietul A conține în însemnările lui Aluaș nu numai propriile idei, ci și ale celor prezenți în dialog, idei pe care organizatorul le-a transformat în direcții și probleme de cercetare, configurate în teren pe regula multidisciplinarității, generată de polifonia geografică, administrativă și socială a Munților Apuseni, cu sate, resurse și practici ocupaționale specifice.

Caietul C, adică „Apuseni Caiet IV”, în notația sociologului, debutează cu însemnări nesemnificative din iulie-august 1983. În 20 ianuarie 1984, cu diferențierea semantică „gata” și „de făcut”, ne întâmpină formula: „Sinteza finală a echipelor”, ceea ce înseamnă că cercetarea în documente și în teren era încheiată, iar prelucrarea datelor și realizarea sintezei se aflau în desfășurare. O serie de săgeți fixează modalitățile sintezei: compararea ruralului cu urbanul, compararea cu totalul, compararea cu media țării. Pe următoarea filă, sub cuvântul „editură”, figurează interogațiile: „Ce dăm?”, „Cine?”, „Până când?”. Există notate și gânduri cu privire la „urbanizarea Clujului”, cu distincția „urbanizarea cantitativă”, „urbanizarea calitativă”. Pe mai multe pagini apar nume și formulări nesociologice ce vizează o sesiune de comunicări.

Se revine la proiectul sintezei. Acesta trebuie să conțină „volume” cu „studii de specialitate”, „album” și „hărți”. Filele caietului n-au fost consumate nici până la jumătate. Ultimele însemnări sunt „probleme critice”: agricultura, industria, turismul, serviciile, răsfirarea, urbanul redus, absența dotărilor culturale și sanitare. Soluționarea lor e așezată sub generoasa idee „omogenizarea calității vieții”, ce e posibilă doar prin măsuri „funcționale”.

Deși lapidare, însemnările lui Ion Aluaș din Caietele A, B, C, citite prin formulările finale: „probleme critice”, „omogenizarea calității vieții”, „măsuri funcționale”, ni-l dezvăluie pe sociolog nu numai în ipostaza de lider autoritar, caracterizat prin vocație organizatorică, ci și în aceea de adept al unei cercetări sociologice de tip funcționalist, realizată la confluența dintre principiile sociologiei monografice românești și o sincronizare cu teme și probleme sociologice contemporane cu cercetarea multidisciplinară asupra realităților complexe ale comunităților din Munții Apuseni.

Celelalte trei caiete, pe care nu le mai numerotează, cum am precizat, sunt de tipul „Bloc-Notes”, și sunt alcătuite din coli decupabile, altfel decât caietele cu spirală, datorită perforațiilor mărunte și dese din partea superioară a colii. Niciunul dintre caiete nu are însemnări pe toate filele, dar atâtea câte sunt au o valoare documentară excepțională, întrucât conțin o anchetă directă prin interviu, realizată de Ion Aluaș cu 16 actori sociali din teritoriul administrativ al comunei Albac. Intervievații sunt: învățători, învățătoare, profesori, dar și preotul, medicul, agronomul, pădurarul, tehnicianul, sergentul major, adică reprezentanții unei elite locale, culturale și administrative, implicați în viața satelor și crângurilor, a „mutăturilor” din teritoriul montan al Albacului.

Fiecare actor social intervievat își prezintă datele biografice, ruta profesională, ruta teritorială, apoi răspunde întrebărilor de interviu generativ (nestructurat) adresate de profesor. Fiind notate cu pixul sau stiloul, când cu litere mari, când cu litere mici, propozițiile din cele trei caiete nu conțin răspunsurile întregi, ci, cum se spune în limbaj jurnalistic, „esențialul” din răspunsurile primite. Să reproducem deci aceste fragmente esențiale dintr-o anchetă de teren pe care o socotim exemplară pentru locul și rolul lui Ion Aluaș, în cercetarea sociologică de teren în care Albacul ocupă un loc privilegiat în cercetarea regională „Munții Apuseni”.

„Pe la 14–15 ani umblam cu lemnul, cu căruța cu lemne la câmpie.”

„Ca învățător mi-am cumpărat o casă cu 8 camere. Am dat 100.000 lei. Facem și agricultură. Altfel nu se poate trăi. Numai din salariu.”

„Afaceriști, cam 20–30 în comună, cu multe sute de lei, îi privesc de sus pe dascăli.”

„A scăzut interesul părinților față de școala copiilor în general. Până la clasa a VIII-a mai merge. Dar și până atunci interesul e relativ scăzut. După clasa a VIII-a vor să îl dea la lucru.”

„Creșterea animalelor mai merge, dar pământul se cosește numai o dată.”

„Mulți merg la șes, Arad, Timișoara, Satu Mare, Carei, Sântana.”

„Aici e vestul sălbatic. E vid cultural, n-ai ce vedea, n-ai ce citi. Nu vin cărți, reviste.”

„La școală se bagă în toate părinții. În fața medicului se pleacă, dar preotul e pe primul loc.”

„Satul e condamnat la peire.”

„Copiii sunt subnutriți sau unilateral nutriți.”

„De micuță mi-am dorit meseria de învățătoare.”

„În sat, cel mai apreciat e medicul, apoi inginerii. Pe cel mai jos loc e învățătorul.”

„Cel mai prețuit e cel care are bani, nu contează că are școală sau nu.”

„Să se facă din deal (munte) șes!”

„În 1950–1954 am fost deportat cu părinții în Bărăgan. Aveau moară, au fost declarați chiaburi. Acolo mi s-a deschis orizontul trăind cu sașii și învățând cum să trăiesc mai bine. Influența sașilor și ungurilor a fost benefică.”

„Suntem limitați în ceea ce privește accesul la civilizație.”

„Se bea mai mult decât în alte zone.”

„Aici oamenii sunt mai închiși, neguroși, dosnici, bănuitori, neîncrezători în intelectuali.”

„Preotul are o poziție de vârf în sat, urmează medicul și apoi profesorii. Nu contează atât ce face preotul, ci modul în care satisface nevoile sufletești.”

„Aici omul se plafonează mult mai mult. Se ratează.”

„Alcoolismul la intelectuali este un grav pericol.”

„50% dintre bărbați se refugiază în alcool.”

„Se bea duminică, se chefuiește.”

„Tatăl meu, Moise din Sohodol (Câmpeni), a fost meșteșugar ambulant, dulgher pentru case și fuse de șteampuri. Plus agricultură. S-a mutat în Cărpiniș (Roșia Montană) la căsătorie, căci avea ceva pământ acolo. A mai cumpărat ceva pământ și a rămas toată viața acolo. A decedat la 89 de ani. A lucrat sezonier ca dulgher la Măguri, Beliș, Mărișel, Răcătău, unde a construit multe case. De la 13 ani a început să lucreze ca ajutor, cu tatăl lui, și apoi meșter până la cel de-Al Doilea Război Mondial. După Al Doilea Război Mondial a lucrat mai mult la fuse de șteampuri, pe care le vindea la Roșia Montană.”

„Mama a fost stabilă cu agricultura.”

„E greu să dai copiii la școală mai departe.”

„Viață grea. E departe de centru.”

„Pleacă lumea.”

„Prestigiul învățătorilor nu e prea ridicat.”

„Să nu stăm în rând cu țăranii la coadă.”

„Locuri de muncă nonagricole.”

„Sunt ani de când nu se face nimic.”

„Străbunicul avea o casă în vale. S-a mutat lângă pădure să aibă teren mai mult. Să pășuneze animalele lângă casă, nu în munte. Ca să aibă pământul în jurul casei.”

„Prin moștenire, pământul s-a fărâmițat.”

„Mutăturile sunt vechi de o sută de ani, după spusele bunicului. Mutătura e pășunea comunală la «Dorna», la «Ciungetu», la «Călineasa».”

„Mutăturile colective – 4, 5, 6 pe pășuni comunale.”

„Între cele două războaie au fost mai multe mutături. Se pot vedea urmele unor vechi mutături dispărute azi.”

„Pleacă împreună cu totul la Timișoara, în satul Dumbrăvița. Au rude acolo și s-au putut așeza.”

„Satele ar trebui adunate, nu împrăștiate.”

„M-am născut în februarie 1908 în Muntele Irișoara, bunicul era pădurar la Andrassy. Am fost botezat în iunie în Răcătău. Până în iunie nu s-a putut merge, că nu era drum la Răcătău; doar cărări prin pădure. Drumul ducea de la Irișoara la Dumitreasa, o poiană cu mutături. Oamenii „mutăresc” la munte, la Dobrin, câmp, poiana de la Câmpeni, unde era Căsoaia (castelul) grofului, cu jandarmi, muzică militară, la Muntele Rece. Bunicul din partea mamei era pădurar acolo, avea casă, vite, fânaș, tăia și lemne. Permanent acolo. Erau mai mulți pădurari acolo plecați de pe aici, din Albac, din Arada. Mama s-a căsătorit la Fața Sohodol, cu unul Morar. Dar de la nuntă nu s-au înțeles. Avea avere multă. 3 hectare de pădure. S-a mutat la Muntele Irișoara, la tatăl ei, unde l-a cunoscut pe Todea, lucrător la pădure la Irișoara. Atunci m-a născut pe mine în februarie 1908. Todea din Fața Albac, ca mulți alții, mergea vara la pădure să exploateze lemnul cumpărat de la grof. Cu lemn și scânduri coborau la «țară » (șes), ca să aducă bucate. Concomitent, cumpărau și de la Andrassy iarbă, unde pășteau vara vite. Aveau mutături (colibe).

Morar mai avea un frate căsătorit cu Zamfira, care nu voia nicicum ca mama să intre în averea familiei. Era atât de pătimasă că în noaptea nunții o făcut vraciuri. Și anume, o tăiat capete multe de păsări, amestecate cu furnicare, cu cătină de pădure, cu sămânțuri. Le-a pus în zădie (șurț) și s-a ascuns sub masa mirilor și nașilor. Când au prins-o și au scos-o afară de sub masă, văzând ce a făcut, s-o încins o bătaie între rudele mirelui și miresei.

În timpul războiului, mama s-a stabilit la Fața Albac. După război, a venit vestea că tatăl meu Morar a murit în Rusia, iar mama Gafia s-a recăsătorit, l-a luat pa Todea. Am participat și eu la nuntă, eu, Moraru Ilarie.”

„La vânătoare, iarna, se câștiga mai bine decât vara cu boii.”

„Eram trei, patru vânători cu permise. Eram neam cu prefectul de Turda. Veneau evreii cu mașinile după vulpi, jderi, vidre, veverițe, lupi.”

„După Primul Război Mondial «albacenii», «arădanii», «scărișenii», «gâardenii», «secăturenii» au plecat la Careii Mari, Sighetul Silvaniei, Valea lui Mihai. După Al Doilea Război Mondial au plecat spre Bistrița-Năsăud (Lechința, Albești), la Arad, în oraș și la sate.”

„S-au dus la țară, la pământ, la cereale, să nu stea la munte, fără pământ, cu lemn puțin.”

„De la Primul Război Mondial nu s-au mai mutat oamenii «sus», ci la «țară».”

„Duceau scânduri cioplite la Alba Iulia, la Blaj, la Teiuș, la Marghita, Zau de Câmpie, cu car cu boi. Dormeau în marginea drumului, în pat pe sus. Aveau arneu (coviltir). Mergeau câte 5-6 care. Câte unul singur le era frică. Moșii furau multe. Tăiau haina, luau banii, hrana. Erau scandaluri, conflicte cu cei de la «plasă», cu «jendarii».”

„Aici la noi au fost patru sute de care.”

„Mai demult cumpăram pământ, acum nu mai cumpărăm.”

„În fiecare comună sunt 6-7-8 afaceriști.”

„Cei care vin din afara zonei se adaptează greu și majoritatea părăsesc zona.”

„Navetiștii cu bani stau preponderent în cârciumă.”

„Alcoolismul afectează foarte mult viața de familie. Multe femei, mulți copii suferă mult din cauza acestei situații. Prea multe localuri cu băuturi.”

Cele reproduse până aici din ceea ce am numit „Caietele Apusenilor”, ni-l înfățișează pe Ion Aluaș în ipostaza de operator de teren, de sociolog ce notează conștiincios și relevant răspunsuri pe care nu le putem clasifica decât drept mărturii ale implicării directe a organizatorului cercetării regionale „Munții Apuseni” în culegerea datelor, în varianta calitativă a investigației sociologice, investigație pe care Ion Aluaș ne-o propune drept complementară și necesară demersului sociologic cantitativist.